

EXPOZIȚIILE BURSIERILOR „SECȚIUNII ARTISTICE” A ȘCOLII ROMÂNE DE LA ROMA PE DURATA MANDATULULUI DIRECTORAL AL LUI EMIL PANAITESCU

*muzeograf, Muzeul de Artă Cluj-Napoca

Alexandra SÂRBU*

Abstract: *The present study, a preliminary perspective and, in essence, a recovery effort which does not claim to exhaust a far too generous subject, susceptible to various investigations and research leads, focuses on the annual collective exhibitions of the Romanian School in Rome, initiated and organized under the directorship (1929-1940) of the historian Emil Panaitescu (1885-1958). Extensive productions of the so-called “art section”, the third line of research within the institution, inaugurated in the autumn of 1925, these temporary exhibitions, opened since 1933, have represented the privileged way of highlighting and introducing in the public circuit the main results of the activity carried out by the most deserving Romanian fellow students in architecture, painting and sculpture.*

Keywords: *Romanian School of Rome, Emil Panaitescu, interwar period, higher education establishment, scholarships, art section, annual group exhibitions, Romanian architects and visual artists.*

Cuvinte-cheie: *Școala Română de la Roma, Emil Panaitescu, perioada interbelică, instituție de educație superioară, burse, secția de artă, expoziții anuale de grup, arhitecți și artiști vizuali români.*

Înființată în anul 1920 ca instituție statală de învățământ postuniversitar cu profil umanistic, aflată sub înaltul patronaj științific al Academiei Române, dublat material de subvențiile alocate de la bugetele ministerelor de resort – Ministerul Cultelor și Artelor, Ministerul Afacerilor Străine și Ministerul Instrucțiunii Publice –, Școala Română de la Roma, dincolo de complexitatea activității formative de pregătire și perfecționare a tinerei elite științifice interbelice, un demers statornic care a transformat-o într-un veritabil „centru de excelență” al culturii românești în străinătate, a avut o contribuție absolut notabilă și la stimularea și perfectarea vocației celor înzestrați cu indubitabile disponibilități plastice, căutând să faciliteze atenta racordare a bursierilor secțiunii consacrate domeniului arhitectonico-artistic

(cea de-a treia linie de cercetare, intrată în funcțiune începând cu anul 1925) la cele mai ilustrative expresii arhitecturale și artistice ale civilizației europene, și în particular, „peninsulare”, direcție promovată cu consecvență în anii '30 ai veacului trecut, sub directoratul istoricului Emil Panaitescu (1885-1958). De altfel, alegerea unei destinații culturale atât de speciale de către acei, relativ puțini, tineri privilegiați (arhitecți, pictori și sculptori)¹ care au ajuns să dețină mult râvnitul statut de membru titular al secțiunii artistice, devine perfect explicabilă dacă o privim în contextul instrucției profesionale și a fascinației irepresibile pentru moștenirea culturii clasice, fără însă a pierde din vedere tradiția memorabilă a celebrului voiaj formativ „Le Grand Tour”, care avea ca „punct terminus” Cetatea Eternă, sau atractivitatea generată de acele „iradieri” spectaculoase ale avangardei istorice născute pe tărâm italian. Fără excepție, toți aceștia au fost intens familiarizați cu excepționala ambianță artistică și universitară a capitalei Italiei, frecventând, în repetate rânduri, instituțiile de învățământ și cultură existente, muzeele și expozițiile, galeriile de artă și studiourile de creație ale urbei cosmopolite, precum și prețioasa sa rețea de arhive și biblioteci, „în conjugare cu suita de școli străine și mănunchiul de profesori-specialiști în variate domenii”². Totodată, au avut imensa oportunitate, prin reiterate vizite de documentare „in situ” și ilustrări „pe viu” ale celebrelor artefacte și monumente istorice conservate în arealul Peninsulei Italice, să cunoască și să studieze în detaliu marile colecții dedicate antichității greco-romane. Dincolo de toate aceste exerciții profesionale extrem de benefic repercutate asupra desăvârșirii pregătirii lor intelectuale, culturale, spirituale și, nu mai puțin, imaginativ-creative, s-au făcut remarcați pe durata stagiilor romane și ca prezențe artistice active, amprenta individualității lor creatoare regăsindu-se atât în contextul unor apreciate expoziții de grup, cât și în formula, incomparabil mai avantajoasă în sensul unei proiecții mult mai veridice și convingătoare a amprentei autografe a „portretului” artistic, a personalelor inaugurate la sediul Accademiei di Romania.

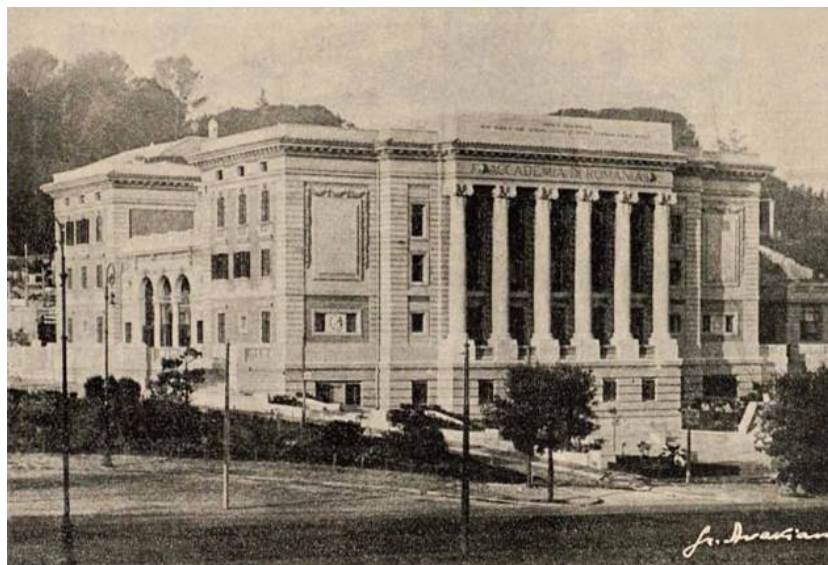
Spre deosebire de bursierii primelor două secții ale institutului, cea istorico-arheologică și cea filologico-literară, ale căror contribuții erau publicate în binecunoscutele anuare de specialitate, „Ephemeris Dacoromana” și „Diplomatarium Italicum”³, o modalitate privilegiată de punere în valoare și introducere în circuitul public a rezultatelor activității derulate de membrii secțiunii artistice a Școlii Române de la Roma o reprezentau expozițiile anuale, evenimente cultivate cu prisosință

¹Aspiranții la obținerea unei burse pentru secțiunea artistică trebuiau să participe la un concurs special organizat în fiecare an, în luna iunie, la București, sub auspiciile Ministerului Cultelor și Artelor și ale Comisiunii Monumentelor Istorice, câștigătorii urmând să fie recomandați de minister direcțiunii institutului, „spre a fi trecuți pe tabloul de admitere al școlii”. Vezi art. 15 al *Regulamentului pentru aplicarea legii care înființează Școlile române de la Paris și Roma*, în „Monitorul Oficial”, București, nr. 105, 13 august 1921, decizia nr. 63.520, p. 4151.

²Stelian Mândruț, *Profesori și bursieri ai Școlii Române de la Roma în epoca interbelică*, în „Acta Mvsei Napocensis: Historica”, 47, 2010, p. 167.

³Un alt mod care sporea semnificativ eficiența diseminării și valorificării științifico-publicistice a preocupărilor de studiu și cercetare promovate intens în cadrul celor două linii specializate ale instituției, înființate la doi ani distanță una de cealaltă (1922 și 1924), o reprezentau și lucrările apărute, sub semnătura *ex-alumni*-lor stagiaturii formative romane, în diverse volume sau reviste de profil.

Fig. 1. Accademia di Romania din Roma. Palatul în stil neoclastic din Valle Giulia, proiectat de arhitectul Petre Antonescu. Fațada principală orientată către Viale delle Belle Arti (astăzi). © Grigore Avakian, „Boabe de grâu” nr. 2/1933.

⁴Vezi arhivele istorice ale periodicelor italiene: „Il Messaggero”, „Il Piccolo”, „La Tribuna”, „Il Giornale d'Italia”, „Corriere della Sera”, „La Stampa”, „Gazzeta del Popolo”.

⁵Cf. Emil Panaitescu, *Prefazione*, în „Ephemeris Dacoromana. Annuario della Scuola Romana di Roma”, vol. VII, Roma, Libreria di Scienze e Lettere, 1937, p. X [EDR]; Idem, *Prefazione*, în EDR, 9, 1940, p. X; „Analele Academiei Române. Desbaterile”, 1939-1940, tom LX, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1941, p. 202 [AAR]; Mihai Bărbulescu, Veronica Turcuș, Iulian M. Damian, *Accademia di Romania din Roma. 1922-2012*, Roma, Accademia di Romania, 2012, pp. 94-96; Veronica Turcuș, *Școala Română din Roma (1922-1947)*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2016, pp. 227-228 și pp. 260-263.

după inaugurarea noului sediu din Valle Giulia, construit de Banca Națională a României, care găzduia un spațiu special destinat desfășurării acestui tip de manifestări. Interesul deosebit pe care îl suscitau era (re)confirmat, fără dubiu, de onoranta și mereu numeroasa prezență a unor exponenți notabili ai mediului academic, cultural și artistic roman, alături de directorii și stipendiații instituțiilor similare străine din selectul cartier al Cetății Eterne, supranumit și „Valea Academiiilor”, precum și de cronicile favorabile apărute în paginile unora dintre cele mai titrate publicații cotidiene și periodice ale vremii⁴.

În corelație directă cu acest aspect semnificativ, se înscriu și festivitățile inaugurale a patru ample expoziții colective, inițiate și organizate de Școala Română din Roma, pe parcursul mandatului directoral (1929-1940) al profesorului Emil Panaitescu, mai precis în anii 1933, 1935, 1937 și 1940, care s-au desfășurat cu participarea excepțională a regelui Italiei, Vittorio Emanuele di Savoia al III-lea⁵. La acestea se mai adaugă și expoziția de grup din 1936.

Cea care a marcat însă debutul suitei de evenimente anuale a căror principală miză o constituia prezentarea adecvată spre analiză și validare, sub „lupa” profesioniștilor și a criticii de specialitate, a rodului muncii depuse de către titularii liniei de cercetare în domeniul arhitectonico-artistic a fost expoziția deschisă în ianuarie 1933, manifestare plasată într-o relație de certă interdependență cu contextul

ceremonial al marcării încheierii construcției, respectiv al intrării oficiale în funcțiune a noului local al acestei reputeate reprezentanțe academice românești în străinătate⁶. Deținând un primat absolut în evoluția secțiunii artistice⁷, anuală din 1933 a avut privilegiul să fie vizionată, în avanpremieră, de Majestatea Sa Vittorio Emanuele al III-lea, Regele Italiei, „membru onorar al Academiei Române de la 1890”⁸, cu ocazia vizitei efectuate la 9 ianuarie 1933⁹, în preziua mult așteptatului moment dedicat inaugurării solemne a palatului din Valle Giulia – clădire impozantă, edificată în stil neoclasic pe baza proiectului propus de arhitectul Petre Antonescu, prevăzută, în beneficiul direct al membrilor secției de profil, cu o sală de expoziții încăpătoare și șase ateliere de creație –, „adăpost demn al acestei ambasade românești de cultură”¹⁰, redenumită acum Accademia di Romania in Roma.

Materialul prezentat cu această ocazie era centrat, cu precădere, asupra ilustrării preocupărilor arhitecților bursieri, cei care alcătuiseră, până atunci, cel mai consistent și reprezentativ „eșantion” al secțiunii. Astfel, o pondere semnificativă a revenit în expunere axonometriile și vederile perspective, reliefurilor, planimetriilor și elevațiilor, secțiunilor totale sau parțiale, „restituțiilor” de identitate culturală etc. ale unor sonore artefacte arhitecturale ale Cetății Eterne, Serenissimei sau anticului Pompei, dar și a celor prezente în alte regiuni ale Peninsulei Italice, ca de pildă, Puglia, Lucania, Calabria sau Sicilia, al căror studiu analitic fusese asigurat de Horia Teodoru, Ștefan Balș, Emil Costescu, Richard Bordenache, Nicolae Lupu, George N. Ionescu și Grigore Ionescu. Prin urmare, o galerie imagistică de mare sugestivitate care era completată și cu o serie de „imagini-souvenir”, în fapt niște schițe de călătorie lucrate cu prilejul diverselor drumeții efectuate în timpul stagiaturii romane: acuarele redând interiorul unor lăcașe de cult, sub semnătura lui Horia Teodoru; cadre peisagistice urbane, lucrate în acuarelă de Grigore Ionescu, reprezentând vederi din orașe ca Frascati, Avignon, Paris, Les Baux, Arles, Roma, Veneția, Tarquinia sau Perugia, precum și câteva desene ale aceluiași autor ilustrând secvențe citadine din Otranto, Conversano, Roma, Venosa, Villeneuve-lés-Avignon, Tarascon; acuarele și desene ale lui George N. Ionescu surprinzând ample deschideri panoramice asupra Romei sau Veneției; pastelurile lui Nicolae Lupu cu subiecte de inspirație romană, siciliană, florentină sau pompeiană, alături figurând și câteva sculpturi în marmură de Carrara (*Danaide*), lemn, argint, ceramică și ceară ce purtau marca distinctivă a lui Mac Constantinescu, a căror etalare era anturată și de o serie de „note de drum” în acuarelă (*Siena*), monotipii, desene-studii după nud,

⁶Cf. Raportului de activitate nr. 6-1933 din 21 februarie 1933, întocmit de Emil Panaitescu și adresat președintelui Academiei Române, *Arh.St.București, Ministerul Instrucțiunii Publice, dos. 556/1933*, f. 12.

⁷Emil Panaitescu, *Prefazione*, în *EDR*, 6, 1935, p. X.

⁸*Ibidem*, f. 15.

⁹*Ibidem*.

¹⁰Cf. viziunii lui Mac Constantinescu, expusă în cuprinsul unui articol publicat în „Cuvântul” la 19 martie 1938. Ioana Beldiman și Ruxanda Beldiman, *Sculptori români la Accademia di Romania in Roma către finele perioadei interbelice*, în vol. *Artiști români în străinătate (1830-1940). Călătoria, între formația academică și studiul liber*, București, Editura Institutului Cultural Român, 2017, p. 388.

Fig. 2. Ilustrațiile lui Mac Constantinescu la trilogia epică dantescă *Divina Comedie*, în traducerea lui Alexandru Marcu, figurând pe simezele expoziției organizate în ianuarie 1933, cu ocazia inaugurării noului sediu al Accademiei di Romania.

¹¹Carlo Tridenti, *I rapporti artistici tra i romeni e noi. Una mostra all'Accademia di Romania*, în „Il Giornale d'Italia”, sesta edizione, anno XXXIII, n. 15, mercoledì, 18 gennaio 1933 - anno XI, p. 3; Ioana Beldiman și Ruxanda Beldiman, *op. cit.*, p. 391; Veronica Turcuș, *op. cit.*, pp. 260-261 și n. 3. Vezi și date biografice întocmite de Ioana Beldiman în *Expoziția retrospectivă Mac Constantinescu* (catalog), București, Oficiul de Expoziții, Sala Dalles, noiembrie-decembrie 1975, f.p.

¹²Emil Panaitescu, *Prefazione*, în *EDR*, 6, 1935, p. X; Mihai Bărbulescu, Veronica Turcuș, Iulian M. Damian, *op. cit.*, p. 95; Veronica Turcuș, *op. cit.*, p. 261; Ioan Opreș, *Istoricul Emil Panaitescu și Școala Română de la Roma*, București, Editura Oscar Print, 2014, p. 18, p. 77 și p. 126.

¹³Floreța, Veneția, Roma, Amalfi, Ravello, Assisi și Perugia. Cf. Carlo]. Tridenti., *Il Re visita la Mostra dei Pensionati dell'Accademia Romana a Valle Giulia*, în „Il Giornale d'Italia”, Roma, settima edizione, anno XXXV, n. 104, mercoledì, 1 maggio 1935 - a. XIII, p. 5.

crochiuri de animale (*Antropoide*) și primele gravuri-ilustrații în tehnica schab-papier la exemplara traducere în limba română a monumentalului poem epic dantesc *Divina Commedia* (mai precis la *Infernul*, prima parte a emblematicii trilogii, o capodoperă incontestabilă a literaturii universale), realizată de Alexandru Marcu, toate aparținând aceluiași artist¹¹. Presa italiană a primit cu entuziasm expoziția, consacrand cronici apreciative întregii manifestări, cu o atenție particulară acordată, însă, exponatelor secțiunii de arhitectură.

În intervalul temporar 1-15 mai 1935, cea de-a doua expoziție¹² a seriei celor patru a pus în valoare demersurile creative ale tinerei pictorițe Anna Tzigara-Samurcaș (49 de acuarele, desene și monotipii inspirate preponderent de pitorescul fermecător și nostalgic al unora dintre cele mai iconice centre urbane¹³ ale Peninsulei), a sculptorilor Mac Constantinescu (3 lucrări, mai precis două ghipsuri și o *Danaide*) și Céline Emilian Marcovici, valoroasă discipolă a lui Bourdelle (22 de lucrări, în rândul cărora se detașau pregnant seria capetelor de expresie ale unor personalități marcante ale scenei politice și diplomatice europene din perioada interbelică, o *Madonă*, o *Maternitate* și câteva figurine delicate din bronz), în proximitatea cărora expuneau și arhitecții Nicolae Lupu¹⁴, Nicolae Cucu sau George Ionescu¹⁵ (planuri, secțiuni și axionometrii, a căror prezentare era întregită cu schițe de călătorie sau acuarele), pragul expoziției fiind trecut de personalități de renume ale vieții cultural-artistice și social-politice italiene, dintre care îi amintim pe Cesare Maria De Vecchi, conte de Val Cismon, ministrul Instrucțiunii Publice din Italia și Luigi Federzoni, președintele Senatului italian.

Cu acest prilej, activitatea Accademiei di Romania a intrat în sfera de interes a unui număr impresionant de publicații italiene (peste 60), ale căror sedii nu se aflau doar la Roma, ci și la Milano („Corriere della Sera”), Torino („Gazzetta del Popolo” și „Stampa”) sau Trieste („Il Piccolo”). O atenție deosebită a fost, însă, acordată tinerei sculptorițe Céline Emilian, ale cărei lucrări, se preciza în presa vremii, „nu lasă dubii asupra originalității personalității sale artistice”¹⁶, admirația entuziastă venită din partea publicului prezent la vernisaj fiind subliniată apăsător în diverse cronici. Amenajarea adecvată a spațiului expozițional și etalarea operelor de artă conform exigențelor expozitive ale momentului a fost posibilă datorită donației primite de la Richard Soepkez, director general cu drepturi egale al Băncii „Marmorosh, Blank & Co”, în valoare de 50 000 lei¹⁷. De reținut și faptul că deschiderea oficială a manifestării se bucurase din nou de participarea suveranului Italiei, care sosise la lăcașul de cultură din apropierea Villei Papei Giulio (astăzi, Museo Nazionale Etrusco) însoțit de generalul Demetrio Asinari, marchiz de Bernezzo, fiind întâmpinat, în atrium-ul palatului, de directorul Școlii, Emil Panaitescu, însoțit de șeful misiunii diplomatice a Legației române pe lângă Quirinale, ministrul Ion Lugoșianu, alături de membrii secțiunii artistice și o serie de personalități ale așa-numitei colonii române de la Roma¹⁸. În compania amfitrionilor evenimentului, eminenței sale i-au fost prezentați artiștii ce figurau în expunere, ale căror lucrări le-a examinat cu un viu interes, adresând, în final, directorului instituției felicitările sale¹⁹. Presa vremii mai consemnează și faptul că înainte de a părăsi sediul Școlii, „augustul oaspete” a întreprins o scurtă vizită și în biblioteca instituției²⁰, care la acea vreme dispunea deja de un fond substanțial de titluri de carte în domeniul precum istorie, istoria artei, filosofie, arheologie etc.

Evenimentul expozițional al anului 1936 a beneficiat de concursul pictorului Nicolae Stoica, care a expus lucrări aparținând genurilor portretistic (în acest caz, relevante fiind câteva portrete care-i reprezentau pe colegii săi bursieri: Ana Berza, Cristea Grosu, Lucia Saghin sau Gheorghe Caragață) și peisagistic, naturi statice și o serie de desene, dar și a sculptorilor Cristea Grosu și Gabriel Popescu, acesta din urmă prezentându-se cu medalioane și măști, unele cu subiect religios, precum și cu portrete ale unor camarazi de generație: Teodor Onciulescu, Dumitru Berciu, Gheorghe Ivănescu, Petru Iroaie, Marina Vlasu Lupaș²¹. Înscriindu-se pe linia interesului portretistic privilegiat de ceilalți doi expozanți, Cristea Grosu a rezonat, deopotrivă, la pitorescul „peisajului uman” din imediata sa proximitate, immortalizându-și, la rândul său, confrății (un exemplu edificator fiind arhitectul Nicolae Cucu)²².

¹⁴Arhitectul Nicolae Lupu prezenta reliefuri după ruinele așa-numitului complex Sette Bassi, una dintre cele mai mari vile antice din suburbiile Romei, planuri și secțiuni de monumente, între care se remarcă cele ale mormintelor din Isola Sacra de lângă Ostia Antica, descoperite de Giudo Calza. *Ibidem*.

¹⁵Pe lângă seria de reliefuri și inspiratul proiect de restaurare al bisericii siciliene în stil arabo-normand, San Nicolò Regale di Mazara del Vallo, arhitectul George Ionescu mai figura în expunere și cu diverse desene ilustrând o plajă variată de monumente istorice, dar și mormântul din Palermo al lui Nicolae Bălcescu. *Ibidem*.

¹⁶*Il Re inaugura a Valle Giulia l'Esposizione d'arte romana*, în „Corriere della Sera”, Milano, 1 maggio 1935 – anno XIII, p. 3.

¹⁷Veronica Turcuș, *op. cit.*, p. 261.

¹⁸*Il Re inaugura l'Esposizione artistica dell'Accademia di Romania*, în „Il Piccolo: edizione del mattino”, Trieste, anno XIII, nuova serie, n. 4785, mercoledì, 1 maggio 1935, p. 1. Vezi și fotografia reprodușă alb-negru, sub titlul generic *Il Re visita la Mostra dell'Accademia Romana di Belle Arti*, sursa „Luce”, în „Le ultime notizie: il piccolo delle ore diciotto”, Trieste, anno XIII, nuova serie, n. 4790, giovedì, 2 maggio 1935, p. 1.

¹⁹*Il Re inaugura l'Esposizione dell'Accademia di Romania*, în „La Stampa: mattino”, Torino, anno 69, num. 104, mercoledì, 1 maggio 1935 – anno XIII, p. 2.

²⁰*Ibidem*.

²¹Veronica Turcuș, *op. cit.*, p. 261 și n. 10.

²²*Ibidem*.

²³O prețioasă recuperare a imaginii acestei expoziții o datorăm înregistrării conservate în Arhiva istorică de filme cinematografice a Institutului „Luce-Cinecittà” din Roma, Italia, secțiunea „Cinegiornali”, cu titlul *Mostra d'arte all'Accademia di Romania a Valle Giulia.19/05/1937 - GIORNALE LUCE B / B1097*, accesibilă spre vizionare la adresa <https://patrimonio.archivioluce.com/luceweb/detail/IL5000022855/2/mostra-d-arte-all-accademia-romania-valle-giulia.html?startPage>, consultată la data de 15.08.2019.

²⁴Emil Panaitescu, *Prefazione*, în *EDR*, 7, 1937, p. X. *Vezi și Il Re Imperatore all'Accademia di Romania*, în „Il Messaggero”, edizione del mattino, sezione „Cronaca di Roma”, anno 59, n. 107, giovedì, 6 maggio 1937 – anno XV, p. 6; *Il Sovrano inaugura la Mostra d'arte dell'Accademia Romana*, în „Stampa Sera”, Torino, anno 74, num. 123, mercoledì, 22 maggio 1940 – anno XVIII, p. 1.

²⁵Carlo Tridenti, *Roma centro di vita artistica: All'Accademia di Rumenia*, în „Il Giornale d'Italia”, Roma, settima edizione, anno XXXVII, n. 107, giovedì, 6 maggio 1937 – XV, p. 3. *Vezi și Ioana Beldiman și Ruxanda Beldiman, op. cit.*, pp. 391-392.

²⁶Carlo Tridenti, *art. cit.*, 1937, p. 3.

Penultima expoziție a „secțiunii artistice”²³ din șirul celor care au fost onorate de prezența regelui Italiei, Vittorio Emanuele al III-lea, a avut deschiderea oficială la data de 5 mai 1937, evenimentul bucurându-se de aprecieri dintre cele mai pozitive, în ziare ca „Il Messaggero”, „Il Piccolo”, „La Tribuna” sau „Il Giornale d'Italia”. Vizibilitatea notabilă reputată cu această ocazie, precum și sonoritatea ecourilor laudative, sunt descrise succint, sub semnătura directorului Emil Panaitescu, în prefața celui de-al VII-lea volum al anuarului „Ephemeris Dacoromana”: „[...] Expoziția a avut parte de un succes considerabil. A fost vizitată de mai mult de 500 de persoane, în timp ce presa din diferite centre ale Italiei a publicat o cronică bogată și favorabilă. Astfel, marile cotidiene romane [...] au publicat recenzii foarte măgulitoare la adresa talentului membrilor noștri artiști și datorate unora dintre cei mai avizați critici de artă. Alături de expozițiile meritoriilor Institute similare din Roma, din țări ca Franța sau Germania, expoziția de la Accademia di Romania a fost considerată drept una dintre cele mai reușite”²⁴. În expunere se regăseau, într-un număr consistent (peste 200 de piese), lucrări semnate de bursierii arhitecți: Nicolae Cucu (remarcându-se prin disciplina exigentă a „ochiului scrutător” și temeinicia veritabilului „caleidoscop monografic” – planuri, secțiuni, detalii minuțioase ale registrului decorativ-ornamental – având drept obiect de studiu fascinantul patrimoniu arhitectural-istoric al cartierului medieval San Pellegrino din Viterbo) și Valentin N. Iorga (acuarele); sculptorii: Zoe Băicoianu (*Bustul Violetei*, tribut arhitectural-istoric unei viziuni realist-clasicizante, devoalând, însă, un ascuțit simț al observației), Cristea Grosu (22 de lucrări executate în ipsos, marmură, bronz și teracotă, ronde-bosse-uri monumentale, reliefuri decorative și copia după celebra sculptură etruscă din teracotă policromată, *Apollo di Veio*, un „tribut” datorat, prin tradiție, statului român) sau Gabriel Popescu (2 lucrări) și pictorul Nicolae Stoica (49 de tablouri și 28 de desene, abordând tematic portretul, natura statică și peisajul, într-o bogăție și strălucire cromatică absolut încântătoare), recunoscut și apreciat de prestigiosul critic de artă italian, Carlo Tridenti, drept „cea mai interesantă personalitate” prezentă pe simeze²⁵. Alături de producțiile artistice ale celor enumerați au mai fost incluse în expunere și „mostre” sugestive de creativitate vizual-plastică datorate Anei Berza (cadre citadine din Amalfi, Taormina, Agrigento sau Roma, trecute prin filtrul memoriei afective și al unei pedante erudiții artistice, dezvăluind și o subtilă propensiune spre un decorativism de sorginte și inspirație orientală), la data respectivă deja bursieră a Școlii, precum și altor doi tineri români care urmau studii de pictură în capitala Italiei, Dumitru Berea, „un spirit romantic încă legat de tradiția secolului al XIX-lea, dar onest și sensibil”, și Valentin Tassu (schițe de călătorie – note fugare, instantanee prinse pe viu – de o uimitoare acuitate și spirit pătrunzător)²⁶.

Fig. 3 și 4. Deschiderea oficială a expoziției membrilor secțiunii artistice de la Accademia di Romania, 5 mai 1937. © Archivio Storico Luce/Copii digitale la Accademia di Romania, Roma.

Fig. 5. Vernisajul expoziției anuale colective a secțiunii artistice de la Accademia di Romania, 21 mai 1940. De la stânga la dreapta, istoricul Emil Panaitescu, Regele Italiei, Vittorio Emanuele di Savoia al III-lea, ambasadorul Raoul Bossy. În spatele suveranului, parțial vizibil, sculptorul Ion Lucian Murnu. © Copie digitală la Accademia di Romania, Roma.

²⁷În acest sens, este extrem de relevantă situația excepțională traversată de pictorul Dumitru Sevastian[ov]. Pentru o expunere detaliată a cazului, vezi Veronica Turcuș, *op. cit.*, pp. 261-262 și n. 13, iar pentru explicitări suplimentare, Ioan Opriș, *op. cit.*, pp. 154-155.

²⁸Emil Panaitescu, *Prefazione*, în *EDR*, 9, 1940, p. X; *AAR*, 60 (1939-1940), București, 1941, pp. 202-203; Raoul Bossy, *Amintiri din viața diplomatică (1918-1940)*, vol. II (1938-1940), ediție și indice de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1993, pp. 237-238; Ioana Beldiman și Ruxanda Beldiman, *op. cit.*, p. 392; Stelian Măndruț, *Virgil Vătășianu și Școala Română din Roma*, în „Anuarul Institutului de Istorie «George Bariț» din Cluj-Napoca”, tom XLV, 2006, p. 367 și n. 28; Carlo Tridenti, *La Mostra del Pensionato all'Accademia di Romania inaugurata dal Re Imperatore*, în „Il Giornale d'Italia”, quinta edizione, anno 40, n. 123, giovedì, 23 maggio 1940-XVIII, p. 3, cronică de expoziție republicată și în revista „Architectura”, nr. 2/1940, aprilie-iunie, p. 32; Mihai Bărbulescu, Veronica Turcuș, Iulian M. Damian, *op. cit.*, pp. 95-96; Veronica Turcuș, *op. cit.*, p. 262 și n. 14.

În mod cu totul involuntar, expoziția colectivă a Școlii din anul 1940 a înregistrat un decalaj semnificativ față de calendarul organizatoric stabilit inițial (15-20 aprilie), justificat prin circumstanțele socio-politice și economice deosebit de dificile provocate de izbucnirea celei de-a doua conflagrații mondiale, în toamna anului 1939²⁷. În cele din urmă, vernisajul de la Roma s-a produs la 21 mai 1940²⁸, evenimentul fiind și de această dată onorat cu prezența augustei persoane a regelui Vittorio Emanuele al III-lea, alături de care s-a aflat marele diplomat de carieră, Nicolae Petrescu-Comnen, ambasador al României pe lângă Sfântul Scaun, precum și trimisul extraordinar și ministru plenipotențiar, Raoul Bossy, șeful Legației țării noastre pe lângă Quirinale, manifestarea expozițională aducând laolaltă lucrările arhitecților Valentin Iorga²⁹, Dinu Antonescu³⁰, Vasile Perțașe³¹ și George Bobletec³², ale pictorilor Dumitru Sevastian[ov] (portrete, naturi statice, peisaje din Circeo și Assisi, unele purtând matricea stilistică a impresionismului francez, în timp ce altele erau învăluite într-o spectaculoasă abundență coloristică de inspirație vangoghiană) și Eugen Drăguțescu (cca. 20 de desene surprinzând cu agerime și o uimitoare sagacitate a spiritului scene pitorești de viață cotidiană romană, dintre care se distingueau cele imortalizate în ambianța eclectică și decrepită a cartierelor mărginașe sau a suburbiilor metropolei), alături de care figurau în expunere și operele sculptorului Ion Lucian Murnu (desene acuareluate și ronde-bosse-urile *Orfeu*, *Tors*

de Veneră, Mironosițe, profund îndatorate, pe plan formal, lecției clasicismului modern profesat în atelierul-școală al lui Bourdelle). Lista expozanților din acel an fusese ușor extinsă și prin admiterea lui Demetrescu Berea (portrete și peisaje, între care se evidențiau puternic *Fotoliul verde*, *Portret cu flori* sau *Villa Strohl-Fern*), un fost „membru ospitant” al instituției, dar la acea vreme un personaj deja familiar mediului artistic roman, considerat de Carlo Tridenti drept „cel mai talentat și cel mai matur pictor al triadei de anul acesta”³³. Notabilă a fost și prezența la vernisaj a directorilor celor două prestigioase instituții muzeale ale Romei, Musei Vaticani și Musei Capitolini, a reputaților academicieni italieni Ferruccio Ferrazzi, Guido Calza și Gustavo Giovannoni, în proximitatea cărora se făcuseră remarcate și alte personalități eclatante ale scenei politice sau ale vieții culturale și artistice italiene a acelor timpuri³⁴, fapt care conferea, în mod indubitabil, un plus de prestanță și amploare întregului eveniment. Nu în ultimul rând, între participanții la ceremonia festivă se afla și un grup de reprezentante ale „coloniei” rezidenților români din capitala Italiei.

În legătură cu momentul inaugural al acestei expoziții, întregind tabloul creionat în presa din Peninsula, în *Raportul despre activitatea Școlii Române din Roma*³⁵ se mai precizează și faptul că suveranul, însoțit de profesorul Emil Panaitescu, după ce a purces într-o lungă vizită admirând lucrările aflate în expunere, a făcut o nouă oprire și în biblioteca instituției, unde a primit din partea directorului, „în prezența d-lui Ambasador N.P. Comnen, a d-lui Ministru R. Bossy și a tuturor membrilor Școlii”, ultimele trei volume din anuarele „Ephemeris Dacoromana” (vol. VII și VIII) și „Diplomatarium Italicum” (vol. IV). Odată cu finalizarea vizitei, distinsul oaspete regal a părăsit sediul din Valle Giulia în „ovațiile fervente”³⁶ ale audienței prezente la eveniment, dar nu înainte de a rosti, potrivit relatării dirigitorului în exercițiu al destinului așezământului academic, câteva cuvinte de prețuire la adresa eforturilor coerente și susținute depuse de administrație în direcția dezvoltării instituționale: „*Vin întotdeauna cu plăcere să văd progresele instituției Dvs.*”³⁷.

Pe fundalul acestui exercițiu de cartografiere a expozițiilor anuale colective ale Școlii Române de la Roma, organizate sub mandatul reputatului universitar clujean, prin care membrii secției de profil își făceau cunoscute, atât publicului larg, cât și celui de specialitate, preocupările și interesele în sfera cercetării (investigații teoretice și practice) și a creației arhitecturale, respectiv artistice propriu-zise, se decelează pregnant pluralitatea intrinsecă a menirii cu care fuseseră investite manifestările în cauză: reprezentau, deopotrivă, o carte de vizită

²⁹Valentin Iorga expunea un studiu istorico-arhitectural privind biserica Santa Maria dei Genitrix din San Germano (astăzi, Cassino), cunoscută și sub denumirea de Santa Maria delle Cinque Torri. Cf. Carlo Tridenti, *art. cit.*, 1940, p. 3.

³⁰Alături de colegii săi, Valentin Iorga și George Bobletec, a fost implicat în ambițiosul demers de interpretare, atât în plan, cât și în elevație, al construcțiilor dacice și romane de pe Columna lui Traian. *Ibidem*.

³¹Remarcat ca fiind un desenator virtuos, de mare acuratețe și precizie, așa cum o demonstau desenele detaliate ilustrând elementele decorative specifice ale altarului principal al bisericii San Giovanni a Mare din Gaeta medievală, arhitectul bursier Vasile Perzache se detașa cu lejeritate în rândul expozanților din acel an ca un „artist cu o pregătire serioasă, nedespărțită de calitățile unui cald temperament constructiv”. *Ibidem*.

³²În cele câteva acuarele prezente, George Bobletec evoca, într-o „rostire” plastică delicat de sensibilă și jovială, impresiile marcante ale primelor sale zile petrecute la Roma. *Ibidem*.

³³*Ibidem*.

³⁴*Ibidem*. Vezi și *Il Sovrano inaugura a Roma una Mostra all'Accademia di Romania*, în „Corriere della Sera”, 23 maggio 1940 – anno XVIII, p. 2; *Il Sovrano inaugura la Mostra d'arte dell'Accademia Romana*, în „Stampa Sera”, Torino, anno 74, num. 123, mercoledì, 22 maggio 1940 – anno XVIII, p. 1.

³⁵Raportul despre activitatea Școlii Române din Roma al lui Emil Panaitescu, citit de secretarul general, Alexandru Lapedatu, în Ședința Publică Solemnă de la 31 mai 1940, sub președinția vicepreședintelui I. Petrovici. Cf. AAR, 60 (1939-1940), București, 1941, pp. 202-203.

³⁶*Il Sovrano inaugura a Roma una Mostra all'Accademia di Romania*, în „Corriere della Sera”, 23 maggio 1940 – anno XVIII, p. 2.

³⁷Mihai Bărbulescu, Veronica Turcuș, Iulian M. Damian, *op. cit.*, p. 96.

și oglindă de referință a aportului Italiei istorice și contemporane la amplul efort de construcție a personalității profesionale a expozanților, un cadru adecvat de exprimare, care genera dezbateri consistente și prilejua reflecție, precum și un instrument eficient de ancorare solidă în ambianța artistică italiană și de conectare fructuoasă la scena culturală a timpului sau a actorilor săi. Cu toate că sursele de documentare disponibile pe acest subiect sunt foarte limitate, nepermițând decât reconstituirea unei imagini, în realitate, mult reductive și fragmentare a expozițiilor abordate în studiul de față, mai ales sub aspectul conținutului și al mizelor conceptuale puse în joc, ele totuși depun o prețioasă mărturie asupra amprentei stilistice italiene care a marcat puternic creația picturală și sculpturală românească, spre finalul perioadei interbelice, fără a excepta și producția arhitecturală a Bucureștiului din acea epocă.

Bibliografie

1. Arhivele Statutului București, Fond Ministerul Instrucțiunii Publice.
2. Arhivele istorice ale periodicelor italiene: „Il Messaggero”, „Il Piccolo”, „La Tribuna”, „Il Giornale d'Italia”, „Corriere della Sera”, „La Stampa”, „Gazzeta del Popolo” și, respectiv, „Monitorul Oficial”.
3. Arhiva istorică de filme cinematografice a Institutului „Luce-Cinecittà” din Roma, Italia, secțiunea „Cinegiornali”.
4. ***, *Analele Academiei Române. Debaterile*, tomul LX, 1939-1940, București: Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1941.
5. ***, *Ephemeris Dacoromana. Annuario della Scuola Romana di Roma*, vol. VI, VII, VIII și IX, Roma, Libreria di Scienze e Lettere, 1935, 1937, 1938 și 1940.
6. ***, *Expoziția retrospectivă Mac Constantinescu* (catalog), București, Oficiul de Expoziții, Sala Dalles, noiembrie-decembrie 1975.
7. Bărbulescu, Mihai, Turcuș, Veronica, Damian, Iulian M., *Accademia di Romania din Roma. 1922-2012*, Roma, Accademia di Romania, 2012.
8. Beldiman, Ioana, Beldiman, Ruxanda, *Sculptori români la Accademia di Romania in Roma către finele perioadei interbelice*, în vol. *Artiști români în străinătate (1830-1940). Călătoria, între formația academică și studiul liber*, București, Editura Institutului Cultural Român, 2017, pp. 388-405.
9. Mândruț, Stelian, *Virgil Vătășianu și Școala Română din Roma*, în „Anuarul Institutului de Istorie «George Bariț» din Cluj-Napoca”, tom XLV, 2006, pp. 349-400.
10. Mândruț, Stelian, *Profesori și bursieri ai Școlii Române de la Roma în epoca interbelică*, în „Acta Mvsei Napocensis: Historica”, 47, 2010, pp. 163-174.
11. Turcuș, Veronica, *Școala Română din Roma (1922-1947)*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2016.